

Orsbo

Dokumentation av en senmedeltida källare

Orsbo 1:2
RAÄ 14:1
Österlövsta sn
Tierps kommun
Uppland

Anna Ölund

med bidrag av Joakim Kjellberg, Herman Bengtsson & Marja Erikson

UPPLANDSMUSEET

Orsbo

Dokumentation av en senmedeltida källare

Orsbo 1:2
RAÄ 14:1
Österlövsta sn
Tierps kommun
Uppland

Anna Ölund

med bidrag av Joakim Kjellberg, Herman Bengtsson & Marja Erikson

Omslagsbild: Den senmedeltida källaren i Orsbo, Raä 14:1 i Österlövsta socken. Till vänster ses ingången till källarens första (östra) rum och till höger i bild ses den dörröppningen in till det västra källarrummet. Observera särskilt stickvalvet ovanför ingången till det västra källarrummet. Foto mot SV av Joakim Kjellberg, Upplandsmuseet.

Upplandsmuseets rapporter 2011:20
ISSN 1654-8280

Arkeologiska avdelningen

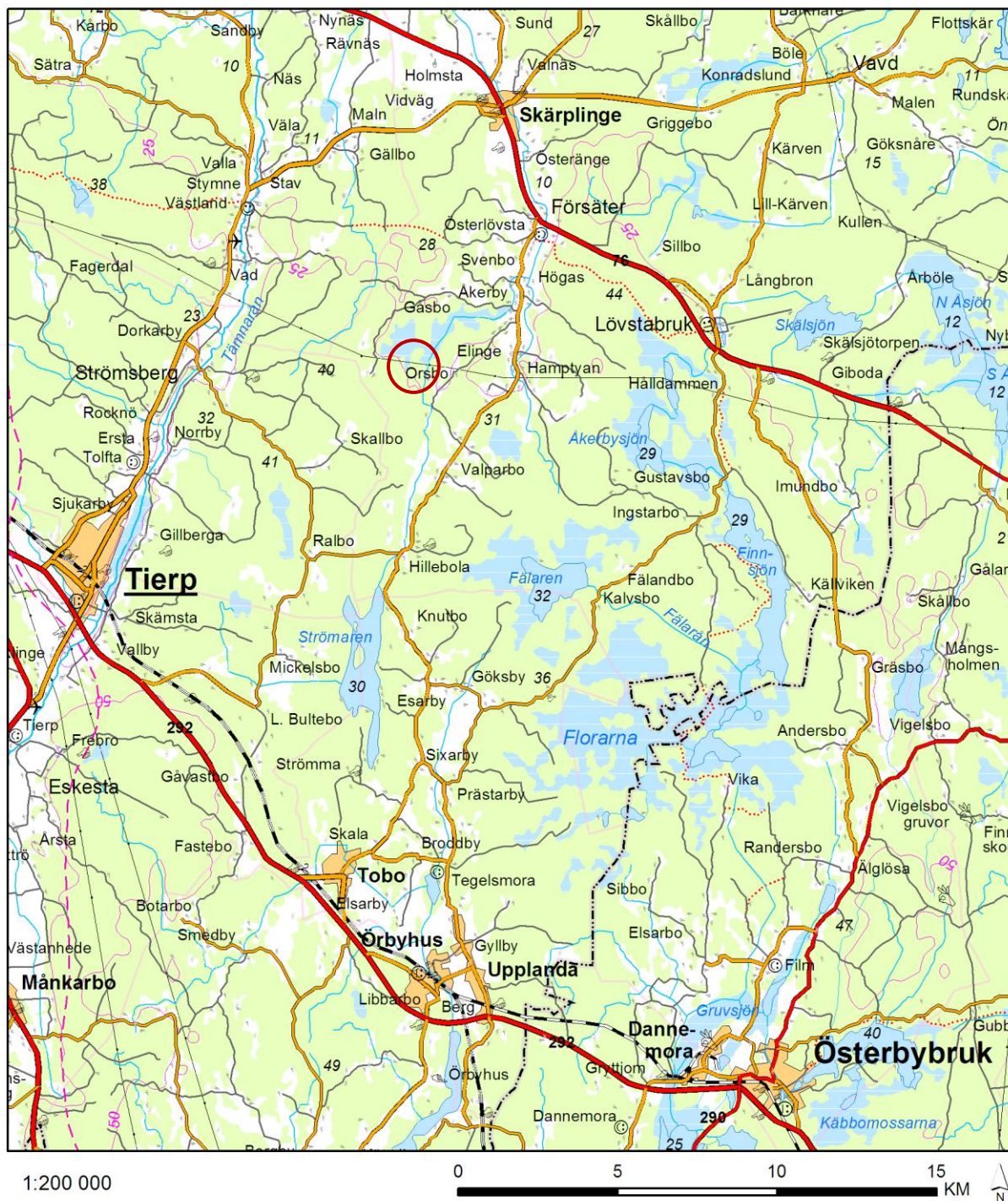
Foton och ritningar: Anna Ölund & Joakim Kjellberg om inget annat anges.

© Upplandsmuseet, 2011

Upplandsmuseet, Fyrstorg 2, 753 10 Uppsala
Telefon 018 - 16 91 00. Telefax 018 - 69 25 09
www.upplandsmuseet.se

Innehåll

Inledning	7
Målsättning	8
Genomförande	9
Undersökningsresultat	10
Murverksdokumentation	11
Arkeologisk undersökning	18
Arkivstudie	27
Kartanalys	30
Diskussion	32
Sammanfattning	35
Referenser	38
Arkivmaterial	38
Tryckta källor	39
Administrativa uppgifter	40

Figur 1. Översiktskarta över del av norra Uppland. Den aktuella platsen, Orsbo, har här markerats med en röd cirkel. Skala 1:200000.

Inledning

Upplandsmuseet kontaktades angående rådgivning inför ansökan om byggnadsvårdsbidrag av Mats Olsson, ägare till fastigheten Orsbo 1:2 i Österlövsta socken, Tierps kommun. Upplandsmuseet gjorde ett rådgivningsbesök på platsen 2010-11-03 (Dnr Km 698-2010, 2010-11-11). Till Upplandsmuseet inkom 2010-12-20 en förfrågan kring kostnadsförslag på antikvariskt insats från fastighetsägaren. Denna förfrågan mynnade ut i ett förslag kring en tvärvetenskaplig antikvarisk insats kring den källare som finns på platsen, Raä 14:1 (Dnr Ar 777-2010). Länsstyrelsen i Uppsala län fattade beslut kring det antikvariska arbetet samt kring byggnadsvårdsåtgärder 2010-12-21 (1st Dnr 434-4758-10).

Figur 2. Den sena 1800-tals byggnaden i Orsbo under vilken källaren Raä 14:1 är belägen. Foto mot väster, Anna Ölund Upplandsmuseet.

På fastigheten Orsbo 1:2 i Österlövsta sn, Tierps kommun finns en byggnad som består av en del med stomme av restimmer och en del uppförd med stolpverksstomme. Byggnaden är från sent 1800-tal och har föregåtts av en minst en äldre byggnad på platsen. Under byggnaden finns en källare som är upptagen i fornminnesregistret (Raä 14:1). Källaren är registrerad som övrig kulturhistorisk lämning och enligt beskrivningen i Fornsök ska källaren använts som gömställe för kyrksilver, som räddades undan ryssarna 1719, då Österlövsta kyrka brändes ned. I salen ovanför källaren ska gudstjänst ha hållits till dess att kyrkan blev återuppbyggd.

Upplandsmuseet utförde en besiktning av samma källare 2002 och vid det tillfället bedömdes källarens utifrån tegelvalven i dörrbågarna som möjligen medeltida (Dnr Uh-918-02).

Källaren utgörs av två välvda relativt stora rum. Tunnvalven är murade i gråsten och har varit bestrukna med kalkputs. Gråstensmurverket har breda strukna fogar med skolning av småsten. Spår av valvslagningen går att se i källarens tak. I det inre källarrummet finns ett tegelsatt fönster med handsmitt järngaller. Ingången till källaren liksom genomgången mellan rummen utgörs av fint murade rundbågade öppningar med profilhugget tegel. De bärande murarna i de båda tegelbågarna har dock skador och därför fanns risk för ras och sättningar. Denna risk var bakgrunden till ansökan om byggnadsvårdsbidraget. Byggnadsvårdsbidraget kom att beviljas av länsstyrelsen och restaureringen av källarvalven utfördes under hösten 2011. Martin Åhrén byggnadsantikvarie vid Upplandsmuseet utförde den antikvariska kontrollen av restaureringsarbetet (Dnr 698-2010, 2011-09-16).

Figur 3 och 4. T.v. Brygghusets västra gavel som ligger i stark sluttning. Här skymtar källargluggen fram. Foto taget mot Ö. T.h. Dagens nedgång till källaren från brygghusets södra långsida. Foto mot N, Anna Ölund, Upplandsmuseet.

Målsättning

Källaren i Orsbo har högt kulturhistoriskt värde och representerar en ovanlig byggnadstyp på landsbygden i Uppland. Målsättningen med det antikvariska arbetet i Orsbo var att dokumentera källaren utifrån ett tvärvetenskapligt angreppssätt. Genom en mindre arkeologisk undersökning, en murverksdokumentation samt en mindre kart- och arkivstudie fanns målsättningen att belysa källarens ålder, uppkomst och användning liksom placera in den i ett kulturhistoriskt sammanhang. Förhoppningen fanns om att med denna antikvariska insats finna svar på varför en anmärkningsvärt stor och välbyggd källaren finns i Orsbo, när den byggdes och vilken roll den spelat i lokalsamhället. Till detta kommer även den antikvariska medverkan som utförts före, under och efter restaureringen av källarens dörrvalv.

Genomförande

Arbetet i Orsbo har varit delat på flera olika delar, där arbetet på plats omfattat en mindre arkeologisk undersökning samt en murverksdokumentation. Dessa genomfördes under tre dagar i juni 2011 (2011-06-07- 2011-06-09) av Anna Ölund och Joakim Kjellberg på Upplandsmuseet. Arbetet föregicks och samordnades med den murare som var inkopplad på restaureringsarbetet liksom antikvarisk kontrollant i ärendet, Martin Åhrén Upplandsmuseet. Det var alltså av vikt att ha dokumenterat och grävt ut delar av källaren före restaureringsarbetet påbörjades.

Under hösten 2011 har det historiska kartmaterialet över Orsbo gått igenom av kulturgeograf Marja Erikson, Upplandsmuseet (Kartstudie s 30). Även en mindre arkivstudie har utförts av fil. dr Herman Bengtson, Upplandsmuseet som gått igenom Landsarkivets handlingar i syfte att finna Österlövstas församlings rapport från åren strax efter rysshärjningarna 1719 (Kyrksilvret s 28).

Den som främst har gjort omfattande efterforskningar kring gården och dess historia är gårdsägaren Mats Olsson. Mats Olsson har gått igenom Lövsta bruksarkiv, Riksarkivet, Uppsala Landsarkiv och Centralarkivet i Falun. Uppgifter rörande gården finns hämtade från jordeböcker, mantalslängder, husförhörslängder, husesynsprotokoll, avräkningsböcker, tiondeuppgifter. Till stor hjälp i detta arbete har Lars Gösta Hellberg på Lövsta bruksarkiv varit, liksom Ingmar Fröjd på Riksarkivet.

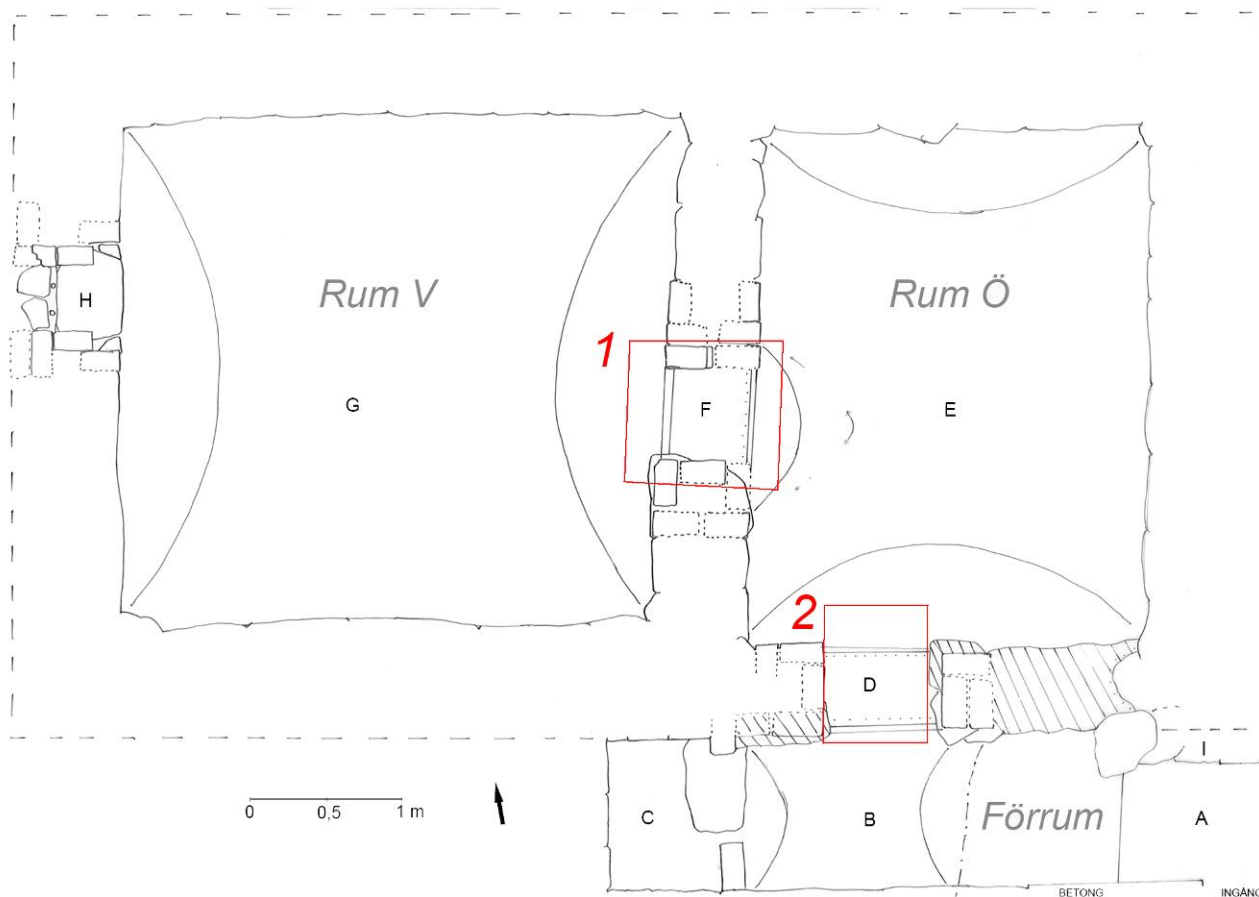

Figur 5. Baksidan av bostadshuset i Orsbo, samt ekonomibyggnad till höger i bild. I förgrunden anas en röseliknande lämning med stora bitar smidesslagg i ytan. Foto Anna Ölund, Upplandsmuseet.

I samband med arbetet i källaren företogs en rundvandring kring gården. Här upptäcktes minst två röseliknande lämningar, vilka senare också visade sig innehålla stora bitar järnslag. Utöver dessa visade Mats Olsson en välbevarad husgrund strax bakom bostadshuset, samt två stenröjda färdvägar/fägator. Ca 100 m NÖ om bostadshuset invid en fin åkerlycka i skogen, påträffades även lämningarna av en smedja. Vid samma tidpunkt pågick en revideringsinventering av fornlämningar i Tierp, vilken utfördes av Länsstyrelsen i Uppsala län. Länsstyrelsen kontaktades angående lämningarna på gården och inventerarna Anna Ulfhielm och Bitte Franzén kom till platsen. Senare kom miljön kring gården att revideringsinventerats. I dagsläget har färdvägarna (Österlövsta 843 och 848), en husgrund (836) samt smedjan (826) lagts in i Riksantikvarieämbetets digitala fornminnesregister, Fornsök.

Undersökningsresultat

Den antikvariska insatsen kring källaren i Orsbo utgjordes, förutom den antikvariska kontrollen av restaureringsarbetet, av en murverksdokumentation samt en mindre arkeologisk undersökning. Detta arbete företogs i juli 2011.

Figur 6. Översiktsplan av källaren i Orsbo, skala 1:50. Uppmätning Joakim Kjellberg, Upplandsmuseet. Schaktens placering inlagda av Anna Ölund, Upplandsmuseet.
A= Betonggolv, B= Sekundärt tunnvalv, C = Nisch med tegelmurad öppning, sekundärt igenmurad äldre ingång?, D= Dörr med rundbågevälvd tegelomfattning, ursprunglig ingång, E = tunnvalvt rum med stickvalv, F= dörr med rundbågevälvd tegelomfattning, G= tunnvalvt rum, H= Tegelomfattad källarglugg med stickbågevälvd ursprungligt fönster och sekundärt igensatt med tegelinfattat järngaller. Röd markering anger rutornas placering och nummer.

Murverksdokumentation

Vid murverksdokumentationen upprättades en planritning av hela källaren (figur 6), två ritningar över två av källarens fyra gavelmurar (figur 8 och 10) samt ritningar över de båda tegelomfattade dörrarna (figur 12 och 13). Murverksdokumentationen utfördes av Joakim Kjellberg, Upplandsmuseet. Uppmätningen skedde manuellt med måttband och lodlina.

Som framgår av översiktsplanen (figur 6) utgörs källaren av två välvda rum (rum Ö och rum V) av gråstensmurade väggar ca 8 x 4,5 m i yttermått. De två källarrummen har tolkats utgöra den ursprungliga källaren. Utanför, söder om dessa rum finns ett sekundärt tillbyggt utrymme, här benämnt som förrum (A, B och C i figur 6).

Förrum

Den del som kallas förrummet utgörs av tre delar. Dessa delar har tolkats som sekundärt tillbyggda till den ursprungliga källaren. Vid A i figur 6, (se även figur 4) finns idag en ingång via en gjuten trappa i betong som anlagts i förrummens östra del. Denna utgjordes tidigare av kallmurade gråstensmurar (I i figur 6) och har under sen tid delvis förstärkts med stödmurar, trappa och golv (A i figur 6) av betong. Utanför den ursprungliga ingången (D i figur 6) har ett mindre och endast delvis bevarat sekundärt tillfogad tunnvalv av gråstensflisor (B i figur 6) slagits i ett grovt och lerigt poröst bruk. I denna del utgörs golvet av starkt sluttande matjordsfyllning. Ett mindre ljusinsläpp finns på den södra muren mitt för dörröppningen mot källaren. Detta ljusinsläpp härrör från ett upptaget inkast för potatis, då källaren användes som potatiskällare under 1900-talet.

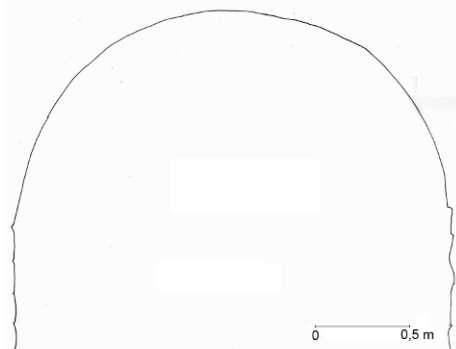
I västra delen av förrummet finns en nisch (C i figur 6) som tolkats som ett förvaringsutrymme. I denna nisch ska enligt sockenberättelser kyrksilvret ha förvarats (Elinge BBF Studiecirkel 1964). Möjligen kan här ha funnits en äldre nedgång som vid ett senare tillfälle igenmurats och fått ny funktion som förvaringsutrymme för särskilda varor, så som mejeriprodukter. Nischens öppning har gjorts trängre med en sekundärt tillfogad tegelmur om en stens tjocklek och utan förband. Nischens norra mur, mot gråstensmurverket i den ursprungliga yttermuren, utgörs av sekundärt tillfogad tegel om en stens tjocklek och slarvigt förband av löpare. En förtagning har huggits in i den södra gråstensmuren, väster om dörren i vilken nischens överstycke, en stor flat gråsten, vilar.

Figur 7. Den nuvarande ingången till källaren i en sekundärt tillbyggd del, här kallar förrummet. Källaringången ses till höger. Rakt fram i bild ses en nisch som möjligen utgör en tidigare trappa ned till källaren. Det är i denna nisch kyrksilvret ska ha gömts undan enligt sägnen. Foto mot V. Anna Ölund, Upplandsmuseet.

Den nedre delen av tegelmurningen på nischens norra sida har senare rivits (se figur 13) för att få en större öppning. Även den nedre delen av nischens öppning utgörs av en flat större gråsten, som tillsammans med överstycket skulle kunna utgöra rester efter en äldre och återanvänd trappa. Nischen kan inte dateras närmare utom att den är sekundär i relation till den stora källaren, men det kan antagas att den tillkommit vid de större reparationsarbeten som finns skriftligt belagda i 1766 års husesynsprotokoll (se Arkivstudie).

Figur 8. Den norra gavelmuren, skala 1:40.
Endast konturen dokumenterad. Ritning Joakim Kjellberg, Upplandsmuseet.

Rum Ö

Det östra källarrummet är rektangulärt 2,40 x 3,40 meter och har ett slaget tunnvalv av tuktad gråsten och gråstensflisor med utstrukna kalkbruksfogar. I valvslagningen syntes avtryck i bruket efter formvirke, lagt i N-S riktning. Valvet är slaget från väster till öster och lämnar minst 1,8 meter höga gavelmurar i norr och söder. Rummet har två tegelomfattade dörröppningar, en i väster in mot rum Ö (F i figur 6) och en dörröppning i söder (D i figur 6). Ett litet stickvalv har slagits i anslutning till den västra dörröppningen. Golvet är jordfyllt med fyllnadsmassor som sluttar åt söder. Utmed den norra väggen och ca 1,5 meter från denna låg en avbalkning av trä, troligen en sentida potatisbinge, med kraftigare matjordsfyllning mot den norra gavelmuren, inget schakt upptogs i denna del. Fyllnadsmassornas mäktighet uppmättes till omkring 0,4- 0,6 meter (se figur 17 och 20) vid de båda dörrarna.

Figur 9. Källarrum Ö fotad mot norr. I det valvslagna taket finns järnkrokar för upphängning diverse föremål. Den norra delen av källarrummet har sannolikt använts som potatisbinge. Foto Anna Ölund, Upplandsmuseet.

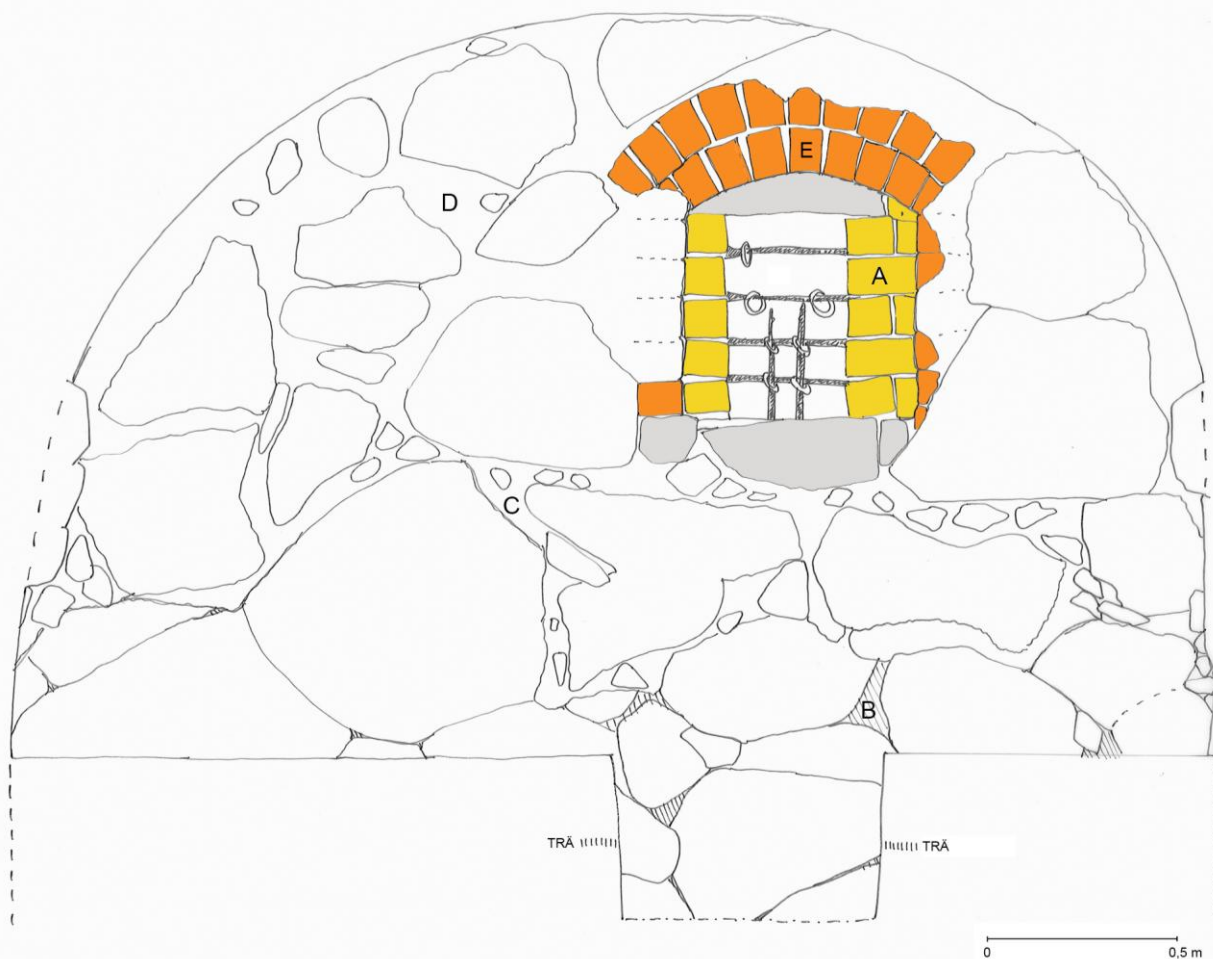
Den norra gavelmuren i rum Ö dokumenterades genom avritning av valvbågens form. I övrigt konstaterades endast att muren här ger ett likartat intryck som den västra gavelmuren i rum V, dvs att den mestadels utgörs av stora naturstensblock med kraftigt utstrukna kalkbruksfogar i den övre delen och lerfogar i den nedre delen. Även här fanns spår av att ytan ursprungligen varit överstruken med murbruk och inslaget av skolstenar var högre i de nedre delarna än i de övre delarna. Inte heller här påträffades tegel i skolningen.

Rum V

Rummet är näst intill kvadratisk, 3,6 x 3,2 meter, och har ett tunnvalv av tuktad gråsten och gråstensflisor med utstrukna kalkbruksfogar. I valvslagningen syns avtryck i bruket efter formvirke, lagt i V-Ö riktning. Golvet är jordfyllt med en mäktighet av omkring 0,5 meter invid den västra gaveln och i fyllnadsmassor fanns spår av trälagda golvnivåer (se figur 17). Valvet är slaget från söder till norr och lämnar ursprungligen upp till 2,5 meter höga gavelmurar i väster och öster. Valvet lämnar utmed vägglinjerna i söder och norr en ursprunglig takhöjd om ca 1,4- 1,6 meter. Den västra gaveln är försedd med en liten välvd och tegelomfattad källarglugg (figur 10) och den östra med en tegelomfattad dörröppning (F i figur 6).

Figur 10. Källarrum V. Rummets västra vägg har försetts med ett tegelomfattad glugg. Foto mot NV Anna Ölund, Upplandsmuseet.

Figur 11. Den västra gavelmuren i rum V, ritning i skala 1:20.

A = Sekundär insatt fönsternisch med tegelomfattat järngaller. Den sekundära omfattningen A har infästs i en sekundär förtagning, där varannan sten borthuggits, av den ursprungliga fönsterbågen, E. Troligtvis har delvis samma tegel som i den ursprungliga fönsterbågen återanvänts.

B = Kallmur med sandiga lerfogar och skolning med småsten, i skarvarna förekommer ställvis enstaka prickar av kalkbruk.

C= Kraftigt hårdbränt, sandigt och vitgult murbruk med riklig skolning av kantig natursten. Ojämn yta, delvis nedfallen.

D = Slätt kalkbruk, som C, men mindre skolning. Ytan, inklusive större stenar, överputsad. Ingen synbar skillnad mellan murbruk och putsad yta, vilket tolkas som att ytan överstruktits.

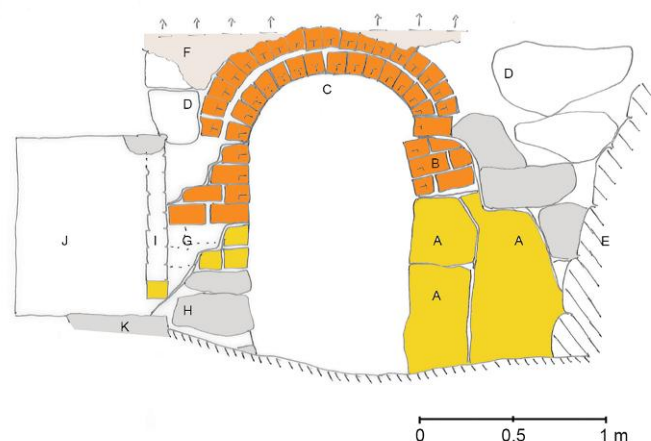
E = Ursprunglig fönsteromfattning i stickbågeform. Kraftigt hårdbränt sandigt kalkbruk, delvis överputsad som D. Fogarna vittrade men tendens till åsfog anas.

Den västra gavelmuren, liksom övriga murar i källaren utgörs av kraftiga gråstenar lagda med kalkbruk i de övre delarna och med jordfyllnad i de nedre. Fogarnas tjocklek varierar kraftigt och innehåller ställvis skolning av mindre gråsten och stenskarvor. Tegel saknas helt i skolningsmaterialet, men återfinns i fönsteromfattningen till den från mittaxeln mot norr något förskjutna källargluggen. Enstaka gråstenar bär spår av grov tillmakning men natursten dominerar. Murytan bär spår av puts eller utstruket fint kalkbruk som till stora delar fallit av på grund av fukt. Generellt är den överputsade delen bättre bevarad högre upp, vilket också förklarar det på ritningen till synes större inslaget av skolstenar i de nedre partierna. Innermuren är trots en del bortfallen puts och murbruk förhållandevis slät.

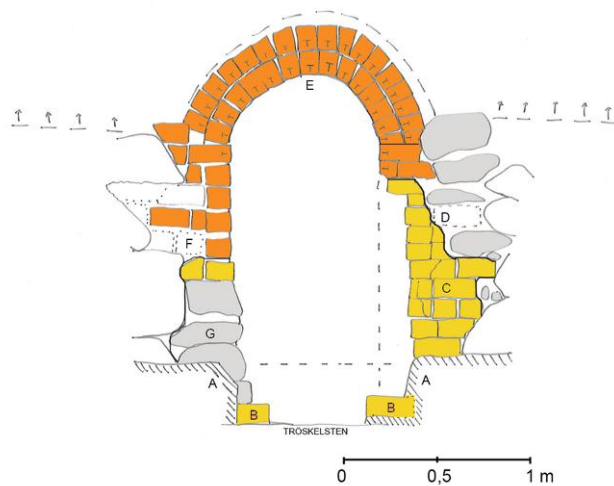
Ytermuren har tidigare varit helt jordövertäckt (även fönsternischen) varför det yttre skalet av muren i denna del helt förstörts av frost och väta. Ytermuren dokumenterades därför inte närmare vid detta tillfälle.

Källarens dörrvalv

I källaren finns två tegelomfattade dörrvalv, ett från vad som ursprungligen varit från utsidan (dvs. en ingång, figur 14) och ett mellan källarens båda rum (figur 15). Båda dörrömfattningarna har ursprungligen varit omgivna av breda tegelkarmar av ljus gulrött och finmagrat tegel med ett rundbågat överstycke med vederlagsstenar av tegel och dubbla profilerade och utkragande rader av tegelsten med koppen vänd utåt. Stenarna har sekundärt avfasade kanter och dörrarna har ett yttre dekorativt språng och på insidan ett något större språng, vari dörrbladet varit passat. De nedre partierna av dörrömfattningarna har båda varit svårt skadade, troligen av fukt och frost, och följaktligen blivit reparerade med varierande resultat vid flera tillfällen. De välvda överstyckena är av allt att döma orörda och i gott ursprungligt skick. Väggytorna runt överstyckena visar även spår av ursprunglig putsning i finkornig kalkrik puts, medan denna avfallit i de nedre partierna.

Figur 12. Ursprunglig ingång och dörröppning mellan förrum och rum Ö, från S. Skala 1:40.
 A= Ett lagat murparti av mestadels gråsten med enstaka tegel, mycket poröst och lerblandat bruk, ställvis helt bortfallet. Sprucket i tre större stycken. B= Löst sittande och troligen sekundärt omflyttat block av ursprungligt murverk, flera sammanhängande ljus gulröda stenar i hårt och kalkrikt murbruk, avfasade kanter. C= Rundbåge av dubbla rader från varandra något utskjutande ljus gulröda tegelstenar. Stenarna är sekundärt tillmakade och nederkanterna avfasade. Valvslagningen vilar på en vederlagssten av tegel i den östra sidan. D= Delvis bevarad putsad yta med delvis överputsade gråstenar. Putsen är en vit mycket hårdbränd sandig kalkputs med något kornig yta, troligen slevdragen. E= Sekundärt tillfogad murskal av kallmurad gråsten utan förband med källarmuren, del av den senare ingången från ovanliggande byggnad. F= Gråbrun grovkornigt murbruk med små stenar som tillhör den sekundära valvslagningen (som ses som streckad linje med pilar där ovan). Överlagrar den ursprungligen putsade ytan D. G= Löst sittande och sprucken del av ursprungligt murverk, ljus rödgula tegelstenar med avfasade kanter och hårdbränt kalkrikt bruk. H= Sekundär lagning av gråsten och återanvända äldre tegel, poröst gråbrunt lerinblandat murbruk. I= Sekundär förtagning i murverket med spår av flera koppändar av tegel, en sten delvis bevarad. Sannolikt en äldre och trängre öppning för nischen J. som senare avlägsnats. J= Nisch med sekundärt infogade tegelsidor i slarvigt lagda löpskift utan förband. K= Nischens golv utgörs av en större flat gråsten, möjligen en ursprunglig trappsten.

Figur 13. Dörröppningen mellan rum Ö och V, mot V i skala 1:40.
 A= jordfyllning, se ruta 1 (figur 17), B= Sekundära tegelstenar anlagda ovan ursprunglig tröskelsten, C= Sekundär lagning av rött trädiskuret och naturmagrat tegel satta i gråbrun sandigt och poröst murbruk, D= Gråvit hårdbränd och kalkrikt puts, originalyta. E= Rundbåge av två rader från varandra något utskjutande ljusst gula och hårdbrända tegelstenar med sekundärt tillmakade och profilerade nederkanter. F= Ursprunglig muryta, delvis överputsad, med samma tegelsten som överstycket, hårdbränt och mycket kalkrikt murbruk, puts som D. G= sekundär lagning av gråsten och samma tegel/bruk som C. Streckad linje med pilar visar var den stora valvslagningens båge möter, överstycket inpassat i mindre stickvalv.

Figur 14 och 15. T.v. Dörrvalvet i den ursprungliga ingången till källaren. Mot S. T.h. Dörrvalvet mellan rum Ö och V. Mot SV. Foto Martin Åhrén, Upplandsmuseet.

Sammanfattande tolkning utifrån den byggnadsarkeologiska dokumentationen

Källaren i Orsbo anknyter i sitt ursprungliga skick väl till en senmedeltida byggnadstradition av större byggnader med stengrund. Källaren har ursprungligen varit helt eller delvis exponerad, troligast som bottenvåningen på ett hus med träöverbyggnad. Detta framgår av den avvikande och ännu ställvis kvarsittande vita puts som påträffats utvändigt om ingångsdörren och som avviker från den puts som påträffats invändigt i källaren. Källaren är uppfört av någon med kunnande om stenbyggnationer och hantverket i de ursprungliga delarna är generellt av hög kvalitet. Exempel på detta är de avtrappande dörrumfattningarna i tegel samt stickvalvet över dörren mellan de båda rummen. Hantverksskickligheten kan väl mäta sig med många valvslagningar och dörröppningar i de uppländska kyrkorna och avviker markant från de senare inslagen av valvslagningar i förrummet och lagade partier vid dörrar och fönsteröppningen. Ska byggnaden enkom utifrån de stilistiska elementen dateras, kan den föras till sen- och möjligen även högmedeltid. Inga klara drag av byggnadstekniska innovationer, så som valvformer eller fogtekniker, från renässans och stormaktstid har kunnat urskiljas.

När byggnadens övre del senare ändrats och troligen ersatts med en mer ordinär och ytmässigt större stugbyggnad har nödvändiga förändringar av källaren utförts genom anläggandet av det så kallade förrummet. Källaren har utifrån skriftliga källor vid denna tid troligast haft en ingång i västra delen, åtkomlig via en trappa inifrån den nya överbyggnaden. Detta framgår tydligast av det sekundära tunnvalv som slagits över den äldre dörren. Kvalitén på både valvslagning och de kallmurade yttersidorna av förrummet är betydligt lägre än i de äldre delarna. Källaren har sannolikt vid denna tid fått en förändrad funktion och det är möjligen i samband med detta som källargluggen förändrats.

Nästa fas representeras av reparationer av den illa åtgångna källaren under 1700-talet. Nya förändringar i förrummet skedde i samband med ombyggnationer av trähuset ovanför, troligast i samband med det nuvarande brygghusets uppförande. Det är troligen nu som ingången flyttas till den östra sidan och är därefter åtkomlig från brygghusets farstu. Troligen får nu, om inte tidigare, källaren funktionen av en jordkällare. Det är sannolikt denna funktion som ligger bakom övertäckningen av källargluggen och de ursprungligen exponerade murpartierna. Denna funktion visas tydligast genom anläggandet av den så kallade potatisbingen i det östra rummet och den igensatta nedgången, nu mer en nisch som varit ett lämpligt förvaringsutrymme för exempelvis mejeriprodukter.

Arkeologisk undersökning

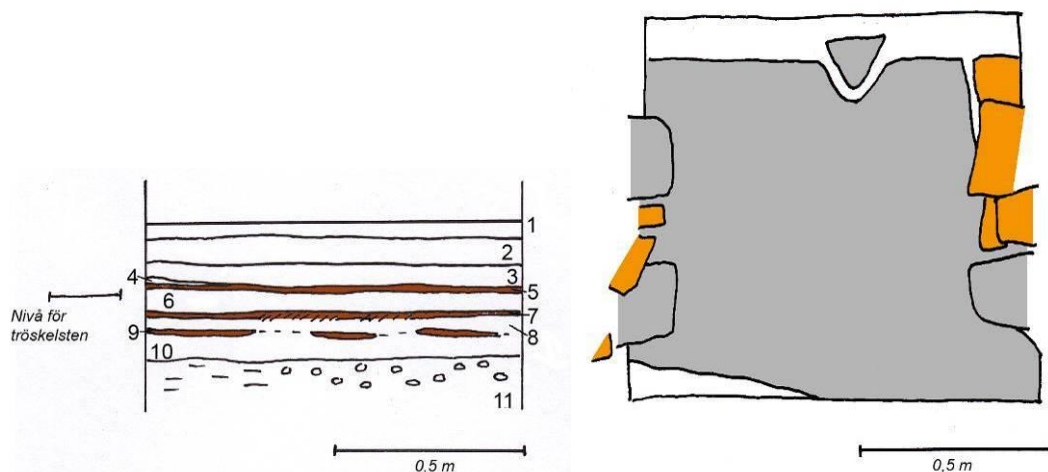
Den arkeologiska undersökningen kom att omfatta två rutor i källaren, båda förlagda i golvet under de tegelomfattade valven. Placeringen av rutorna gjordes utifrån det kommande restaureringsarbetet av valven. En kvadratmeter stor ruta undersöktes i dörröppningen mellan källarens båda rum (Ruta 1) och en kvadratmeter stor ruta undersökts i dörröppningen mellan källaringången och det östra källarrummet (Ruta 2).

Figur 16. Anna Ölund undersöker källarens olika golvnivåer. Foto mot Ö av Joakim Kjellberg, Upplandsmuseet.

Ruta 1

Ruta 1 mätte närmast 1 x 1 m i plan och omfattade de golvlager som ackumulerats i källaren. På platsen kunde sammanlagt tre olika trägolv konstateras. Det yngsta av dessa tycks ha brunnit. Då det inte finns några övriga tecken på brand på källarens murverk kan man anta att denna brand var väl kontrollerad där man svedjat golvet, ett effektivt sätt att bli av med ohyra. Mellan trägolvsnivåerna fanns lager av grusig lera som sannolikt uppstått då golvet inte hållits rent. Källaren har alltså haft upprepade trägolv och s.k. stammat jordgolv. Sammanlagt uppgår golvlagrens tjocklek till 0,4 m. Omkring 0,2 m under nuvarande golvnivå påträffades en stor flat tröskelsten i dörröppningen. Denna har tolkats som primär och bör ha lagts på plats redan när källaren konstruerades. Stenen är minst 0,94 m bred och minst 1,10 m lång, sannolikt något längre. Det tycks dock som om man inte hållit nivån för tröskelstenen ren utan på denna har det yngsta trägolvet lagts. Den ständiga ackumuleringen av jordmassor i källaren har medfört att golvnivån succesivt höjts och utrymmet till taket likväl dörröppningarna minskat.

Figur 17. Sektions och planritning i skala 1:20 av ruta 1. Sektionen är ritad mot V.

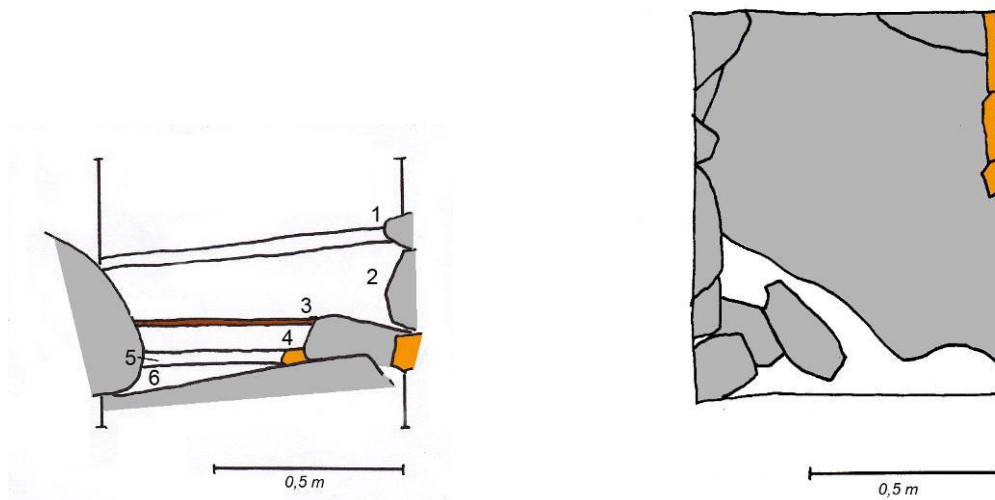
1. Fuktig kompakt trampad grå lera- nuvarande golvnivå.
2. Mörkt gråbrun sandig lera med grusinslag, tegelbitar, kolstänk och småsten.
3. Ljusgrå till ljusbrun sandig lera med inslag av grus, småsten, tegelfnyk och kolstänk.
4. Fläckvisa klumpar av gult- gulvitt murbruk (möjligen nedrasat).
5. Trärester, delvis bända träplank med inslag av sot, kol och grusrester efter ett trägolv.
6. Gråbrun lucker grusig lera med islag av kolbitar tegelkross, kvistar och träflis.
7. Rest efter trägolv med fragmentariska delar av plankläggning.
8. Grå sandig lera med kolbitar.
9. Rödbrun multnat trä vilket troligen utgör fragmentariska rester efter ett förmultnat trägolv.
10. Grå grusblandad lera med kolstänk, enstaka tegelbitar och murbruksstänk. Något diffus övergång mot opåverkad marknivå.
11. Opåverkad morän/glacial lera.

Figur 18 och 19, T.v. Fragmentariska rester efter ett bränt trägolv (lager 5), troligen från 1800-talet. På golvet påträffades b.l.a en nyckel samt ett beslag, vilka anas på fotot. T.h. Under den yngsta trägolvsnivån låg en stor och flat tröskelsten. Stenen är sannolikt ursprungligen placerad i källaren. Foto mot Ö, Anna Ölund, Upplandsmuseet.

Ruta 2

Ruta 2 var något mindre än ruta 1, ca 0,8 x 1 m. Detta beroende på att dörrvalvet till ingången i källaren var något smalare än dörrvalvet mellan källarrummen. I denna ruta undersöktes golvlager i källarens ingång. Tjocka påförda jordmassor fanns strax utanför källaringången i det utrymme som här kallats förrummet. Även i denna ruta påträffades ett trägolv på samma nivå som i ruta 1. Under trägolvet fanns också en stor tröskelsten. Stenen hade flat ovansida och dess totala storlek är oklar. Även denna sten har placerats primärt i källaren då den uppfördes. Dock har den någon gång hamnat ur sitt ursprungliga läge och tippat mot sydöst. Detta har troligen fått stora konsekvenser för dörrvalvet som vilar på stenen. Valvet har i denna del troligen rasat in och därefter byggts upp med något slarvigare handlag, vilket murverksanalysen visar. Vid denna restaurering av källarens skador brydde man sig dock inte om att försöka förflytta tröskelstenen till ursprungligt läge (eller så gjordes försök som misslyckades). Istället har man kompenserat för den lutande tröskelstenen genom att bygga på dess södra del med glacial kompakt lera (lager 6) samt en hård kaka av murbruk (lager 5). Ytterligare åtgärder efter detta ras har vidtagits precis innanför ingången där glacial lera lagts tillsammans med nedtryckta stenar, som en slags armering. Undersökningen i ruta 1 omfattade bara partiet ned till tröskelstenen och den sammanlagda kulturlagertjockleken uppgick till 0,4 m.

Figur 20. Sektions och planritning i skala 1:20 av ruta 2. Sektionen är ritad mot S.

1. Fuktig grå lera- nuvarande marknivå
2. Grusig sandinblandad grå lera med kolstänk, murbruk, tegelkross, småsten och (relativt stora) djurben.
3. Rödbrunnt mycket fragmentariskt trä- rest efter förmultnat trägolv.
4. Grå sandig lera med horisontella stråk.
5. Hårdgjord yta av gulvitt-gulgrått murbruk.
6. Murbruksblandad glacial lera.

Figur 21. Det västra källarrummet med dörrvalvet som leder ut ur källaren. Här anas den sneda tröskelstenen samt dörrömfattningen ojämna murverk. Foto mot S, Joakim Kjellberg, Upplandsmuseet.

Figur 22. Tröskelsten i dörröppningen i källaringången. Stenen är sannolikt primär och placerad på plats när byggnaden uppfördes. Den har dock rubbats ur sitt ursprungliga läge och tippat mot söder, vilket troligen också medfört att delar av källarmurens sydöstra sida rasat. Muren byggdes upp igen men tröskelstenens läge kom inte att rättas till. Foto Anna Ölund, Upplandsmuseet.

Fynd

I samband med den arkeologiska undersökningen av delar av källargolvet påträffades ett varierat fyndmaterial som utgjordes av järnföremål, fönsterglas, kritpipsfragment, flintgods och yngre rödgods. De fynd som direkt kan sammankopplas med källaren är påträffade byggnadsdetaljer som med största sannolikhet ingått i källarens inredning. Till dessa fynd räknas främst järnföremål av beslag, spik mm. Övrigt fynd kan räknas som sekundärt tillkomna, då de är skilda från sitt ursprungliga användarsammanhang. Dessa fynd bör ha hamnat i källaren genom transport av jordmassor eller av misstag.

Fnr	Kontext (Ruta:lager)	Material	Sakord	Undertyp	Mått (mm)	Vikt (g)	Antal	Beskrivning
1	1: 2	Keramik	Tallrik/fat	Flintgods	10-50	136	15	Tallrik eller fat med grön blomster dekor. Överföringstryck- tidigast 1860-tal
2	1:2	Järn	Spik		40-70	31	4	Handsmidd? spik
3	1:2	Keramik	Fat	Lergods	45x20	9	1	Del av fat med inv. gul heltäckande dekor. Sekelskiftet 1900.
4	1:3	Glas	Planglas	Fönsterglas	35x30	4	2	Fönsterglas
5	1.3	Keramik	Kopp	Flintgods	10x20	2	1	Avfallen glasyr
6	1:3	Bränd lera	Kritpipa	Skaft	40x7	4	1	Skaft utan dekor
7	1:3	Järn	Spik		40-70	14	2	Två handsmidda spikar, båda med trärester.
8	1:4	Järn	Nit		65x7	31	11	Järnnit med rombisk bricka 20x15
9	1:5	Järn	Nyckel		150x30	133	1	Intakt nyckel av järn med ögelformat grepp. Kraftigt skaft 12x60 mm. Korroderat ax 46x30 mm- Tre utskärningar synliga. Troligen dörrnyckel.
10	1:5	Järn	Gångjärns- beslag		195x35	322	1	Gångjärnsbeslag till dörr med tre hål för spik varav ett korroderat.
11	1:6	Järn	Hasp		95x7	40	1	
12	1:6	Järn	Spik		65-100	39	3	Tre handsmidda spikar.
13	1.6	Keramik	Kärl	Y. rödgods	40x25	8	1	Piplersdekorerad.
14	1:6	Keramik	Kärl	Y. rödgods	45x27	21	1	Avfallen vit engobe. Botten.
15	1:6	Ben	Djurben			22	2	Obrända ben, får/get. Del av revben samt halskota.
16	1:10	Ben	Djurben			11	1	Obränt ben, får/get. Del av revben.
17	2:2	Ben	Djurben			184	1	Obrända ben från får/get och svin, delar av revben, skulderblad, tibia, fibula.
18	2:2	Bränd lera	Kritpipa	Skaft	47x7	6	1	Skaft utan dekor.
19	2:2	Järn	Hake+ögla		78x42	63	2	En ögelformad krok i järn som är fäst i en järnögla, vilken delvis är fragmentarisk. Byggnadsdetalj.
20	2:2	Keramik	Kärl	Flintgods	18x18	3	1	Vitdekorerat tunt flintgods.
21	2.2	Järn	Spik		70	2	1	Böjd handsmidd spik.
21	2:3	Keramik	Skål	Y. rödgods	55x40	30	1	Invändig vit delvis avfallen engobe.
22	2:4	Keramik	Kruka	Y. rödgods	85x60	162	3	Delar av tjockväggig stor förvaringskruka. Inv tennglasyr.
23	2:5	Keramik	Kärl	Y. rödgods	42x25	25	2	Invändig vit engobe. Piplersdekorerad mynning.
24	2:5	Keramik	Kärl	Y. rödgods	25x25	6	1	Mynning, Avfallen dekor.
25	2:6	Järn	Spik		14x8	46	1	Handsmidd kraftig spik.
26	2:6	Keramik	Skål	Y. rödgods	25x20	8	1	Invändig vit engobe med hemring.
27	2:6	Järn	Beslag		130x24	45	1	Dekorert beslag med antydan till två hål. Dekor av gjord av puns eller rullstämpel.

Figur 23. Lista av fynd påträffade vid den arkeologiska undersökningen av källaren i Orsbo.

Sammanlagt påträffades 64 fynd vilka fördelats på 27 fyndposter. Som framgår av fyndlistan utgörs stora delar av fyndmaterialet av järnföremål, keramik och djurben. Järnföremålen domineras till antalet av handsmidda spikar i olika storlekar men bland järnföremålen finns också en hasp, en hake, två beslag och en nyckel. Nyckeln samt det ena gångjärnsbeslaget kan troligen sammankopplas med en dörr. Möjligen till samma dörr som den låsplåt som senare påträffades i rum V (se figur 26). Det andra beslaget som påträffades mot botten i ruta 2 är relativt litet och tunt. De har dekorerats med ett band av motställda trianglar. Dekoren är antingen punsad eller rullstämplad.

Keramikmaterialet utgörs dels av flintgods, dels av yngre rödgods. Flintgodset kan utifrån dekor och tillverkningsteknik daterat till slutet av 1800-talet- 1900-talets början. Det yngre rödgodset representeras av olika kärtyper såsom fat och skålar. Samtliga kärlfragment är av keramiskt bättre gods som kännetecknas för perioden efter 1600-talet. I materialet finns främst pipersdekorerade kärl. En av de äldsta skärvorna som påträffats, Fnr 26, har hemrad dekor vilket antagits förekomma från tidigt 1600-tal. Ytterligare en skärva (Fnr 22) av ett större förvaringskärl kan antas vara från början av 1600-talet eller möjligen slutet av 1500-talet.

Utöver fynd av järn och keramik finns fynd av fönsterglas, kritpipor samt djurben i materialet. Både fönsterglasen och kritpiporna påträffade i de övre golvlagen och de är sannolikt av relativt sent datum, gissningsvis slutet av 1700-talet eller början av 1800-talet. Djurbensmaterialet från källaren utgörs av välbevarade relativt stora djurben, vilket tyder på liten mekanisk nötning. Bland djurbenen dominerar får/get men även svin finns i materialet.

Figur 24. Urval av fyndmaterial påträffat i ruta 1. Överst ses en intakt nyckel Fnr 9 och under denna en hasp, Fnr 11. T.v. ligger skärvor till en tallrik Fnr 1 och bredvid dem skärvor av yngre rödgods Fnr 13 och 14. Längst t.h ses ett gångjärnsbeslag Fnr 10 samt ett skaft till en kritpipa Fnr 6. Foto Anna Ölund, Upplandsmuseet.

Figur 25. Urval av fynden från ruta 2. T.v i bild ses en järnögla med tillhörande hasp Fnr 19, samt skaftet från en kritpipa Fnr 18. Längst ned i bild ses det dekorerade järnbeslaget Fnr 27. Keramiken utgörs av Fnr 22, Fnr 21, Fnr 24 samt Fnr 26. Foto Anna Ölund, Upplandsmuseet.

En samlad bild av fyndmaterialets karaktär och ålder pekar mot en tidigaste datering till början av 1600-talet. Materialet utgörs av hushållsrelaterade föremål, samt byggnadsdetaljer som tillhört källaren eller som tillhört föremål som förvarats i källaren. Med tanke på den stora mängd ackumulerad jord som trampats ned i golvet och bildat olika golvnivåer har sannolikt en stor mängd av de föremål som påträffats betraktas som avfall och följt med jorden in i källaren omedvetet.

Med tanke på fyndmaterialets ringa värde för fortsatt vetenskaplig forskning har fynden ej omhändertagits av Upplandsmuseet. Efter registrering och dokumentation av fynden ska de återbördats till Orsbo.

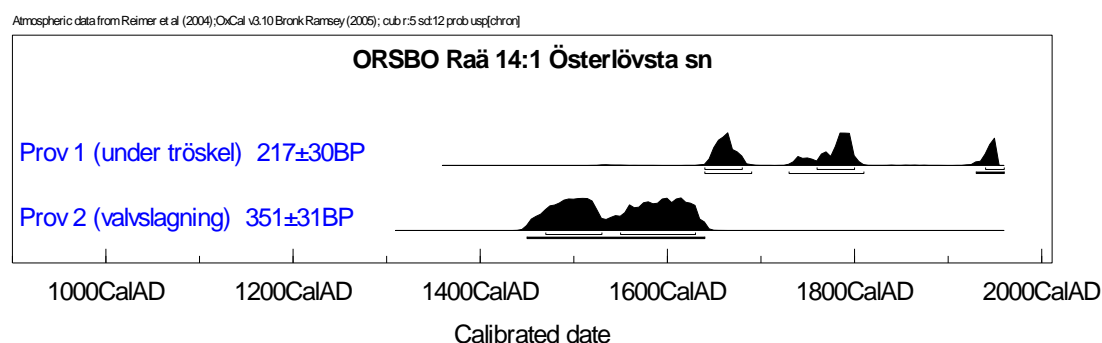

Figur 26. Järnföremål ca 30 x 30 cm, vilken tolkats som en del av ett lås till en dörr. Foto Anna Ölund, Upplandsmuseet.

Efter det att Upplandsmuseets dokumentation vid det arkeologiska arbetet på platsen avslutats frilades mindre partier invid de båda tegelförsedda valven. Detta för att muraren som skulle genomföra restaureringen av valven skulle ha möjlighet att utföra sitt arbete. Vid denna grävinsats påträffades en del av ett större järnföremål. Föremålet utgörs av en platt järnplåt ca 30 x 30 cm. På plåten som är korroderad finns fastnitade partier av plåt samt utstansade hål. Föremålet har tolkats som en del av ett lås. Det är oklart om föremålet utgör en del till den eventuella dörr som sattes in när källaren byggdes eller om den tillkommit i ett senare skede.

¹⁴C-analys

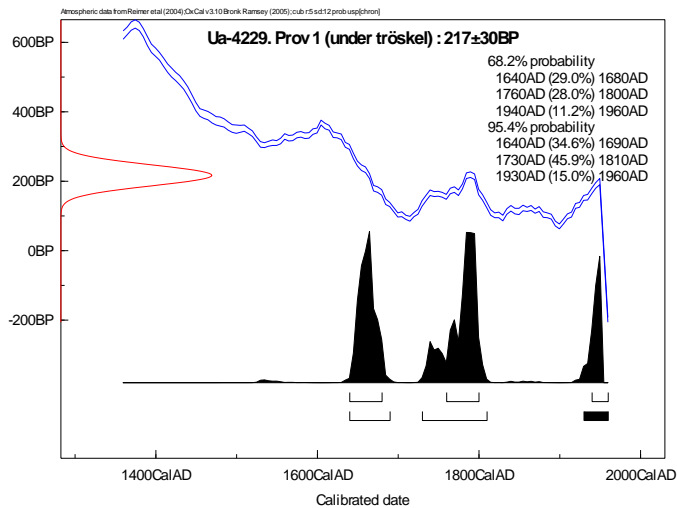
En målsättning med den arkeologiska undersökningen var att bedöma källarens ursprungliga ålder. Tyvärr påträffades inget material som kunde dateras genom dendrokronologisk analys. Därför valdes två prov ut för en ¹⁴C-analys. Analysen har utförts av Göran Possnert på Ångströmlaboratoriet i Uppsala. Prov 1 utgjordes av en kolbit som togs under den tröskelsten (i lager 10) som påträffades mellan källarrummen. Prov 2 utgjordes av en träbit från formvirket som används vid valvslagningen av källarvalven. Lyckligtvis hängde denna träbit kvar i murbruket i källarens tak och provet bör datera uppförandet av källaren.

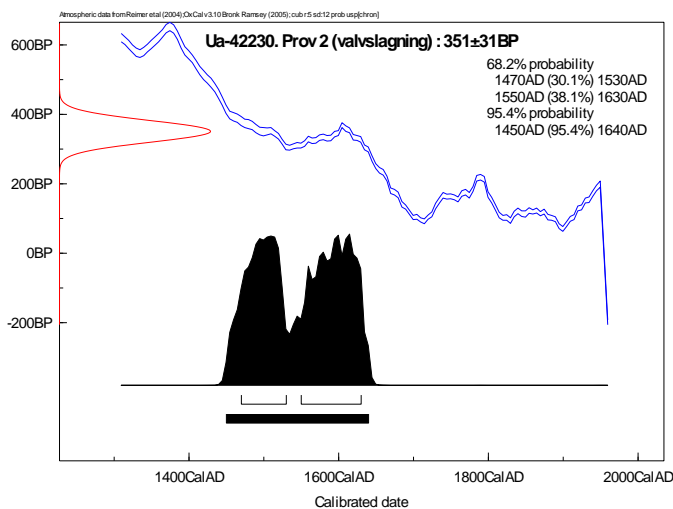
Figur 27. Radiometriska dateringar av prov från källaren i Orsbo. Kalibreringarna är gjorda i OxCal v3.10.

Provresultat för prov 1 (lab. nummer: Ua-42229) var 217±30 BP, dvs. en datering till 1640-1960 e.Kr. kalibrerat med 2 sigma (95,4% sannolikhet). Provresultatet för prov 2 (lab. Nummer: Ua-42230) var 351±31 BP, dvs en datering till 1450-1640 e.Kr kalibrerat med 2 sigma (95,4% sannolikhet).

Det fanns en förhoppning om att prov 1 och prov 2 skulle ge ett samstämmigt resultat. Detta visade sig inte vara fallet. Prov 1 uppvisade en långt mer spretig datering med ett långt tidsintervall från mitten av 1600-talet till mitten av 1900-talet. Detta tyder på att provet som utgjordes av en kolbit påträffad under tröskelstenen mellan rum Ö och rum V är taget i en modern kontext. Sannolikt speglar provresultaten de ombyggnationer och golvarbeten som gjorts i källaren.

Figur 28. Radiometriska dateringar av Prov 1 taget under tröskelstenen mellan det Ö och det V källarrummet. Kalibreringen är gjord i OxCal v3.10.

Figur 29. Radiometriska dateringar av Prov 2 vilket utgörs av en bit trä från valvslagningsformen i det Ö källarrummet. Kalibreringen är gjord i OxCal v3.10.

Prov 2 togs från en träbit som fastnat i murbruket då det brunnit, i samband med valvslagningen. Träbiten kommer sannolikt från en planka som ingått i valvslagningsformen. Provet daterar alltså med stor sannolikhet den period då källaren byggdes, dvs. 1450-1640 e.Kr.

Sammanfattning av den arkeologiska undersökningen

Den arkeologiska undersökningen har visat att källaren troligen byggts under 1450-1640 e.Kr. Detta stämmer väl överens med den byggnadstekniska bilden av källaren. Sedan källaren uppfördes har ett flertal golvarbeten i källaren genomförts, vilket sannolikt förstört den ursprungliga golvnivån. Bakgrunden till detta ska troligen sökas i problem med fukt och eventuell ohyra. Arbetena med källargolvet går inte exakt att datera, men de bör ha skett vid flera tillfällen från mitten av 1600-tal och framåt. Kulturlagens stratigrafi, kolprovsresultatet och fyndmaterialet talar för detta. Utifrån provresultatet ska alltså ingen av de golvnivåerna i källaren ses som ursprunglig.

Arkivstudie

Orsbo omnämns för första gången i de skriftliga källorna 1545. Orsbo utgjordes vid denna tid av ett skattehemman med relativt litet jordetal, 2 öresland och 2 penningland. Från 1556 upptas också en skatteutjord i närbelägna Lissebo (DMS Uppland 1:1, s 75). Kronans jordeböcker från 1540-talet visar att Österlövsta socken vid tiden hade mellan 87-103 gårdar. Av dessa var 90 % skattegårdar, 6 % frälsegårdar och 4 % övriga jordägare (Rahmqvist 1996, karta 5, s 71).

Före och samtidigt som det antikvariska arbetet kring källaren i Orsbo har ett omfattande arkivarbete utförts av gårdens ägare Mats Olsson. En ovärderlig hjälp i detta arbete har Lars Gösta Hellberg på Lövsta bruksarkiv varit. Tillika har Ingmar Fröjd på Riksarkivet i Stockholm varit behjälplig. Information rörande gården har även hämtats från Centralarkivet i Falun samt Uppsala Landsarkiv. I arkivmaterialet för gården finns uppgifter som rör husbeståndet liksom uppgifter som rör gårdens ekonomi och materiella tillgångar. Denna omfattande arkivstudie är inte ännu sammanställd eller publicerad, dock finns sådana planer för framtiden. Mats Olsson har lyckats få fram en komplett ägarlängd som sträcker sig tillbaka till år 1545, då ägaren hette Storbiorn Lourenson. I gårdens skattelängder finns spännande uppgifter om skatter och skulder samt även uppgifter om hälsostatus som påverkade gårdens ekonomi.

Det som är av störst intresse för denna rapport är uppgifter kring källaren. Uppgifterna är hämtade från husesynsprotokoll vilka finns i Lövsta bruksarkiv. Utdrag ur husesynsprotokollen har förmedlats av Mats Olsson. Nedan följer utdrag från uppgifter som rör källaren. Herman Bengtsson, Upplandsmuseet har varit behjälplig med de handskrivna dokumenten.

Husesyn 9 oktober 1752 (Vol B 56 No 11 Lövsta bruksarkiv)

"J förstugun är murad kiällare gång ned til kiällaren, som befants wara af Tegel upmurad med hwälf, til alla delar försvarlig och väl conditionerad"

Husesyn 1766 (Lövsta bruksarkiv)

I protokollet omnämns en helgdagsstuga (12 x 7 aln och 7 varv) som noteras som väl nog gammal.

" Under denna stufwan med en hwälfwat kiällare med gråsten samt en hwälfder trappa upp med tegel mur, och emedan sam(m)a mur, som går ut lika med wäggen, har fallit något sönder wid för stugu dörren, ty bör den lagas och upp muras så att den kommer i gåt stånd igen, som den varit af början"

Husesyn 23 november 1847 (Lövsta bruksarkiv)

Nr 3 Källaren *" byggd av gråsten och murtegel, under öfverbyggnad af hwälfda murar, har dörr på gångjärn, är anlagd under stugubyggnaden och är uti godt stånden"*

Utifrån ovanstående uppgifter kan man sluta sig till att in/nedgången till källaren bör ha legat i förstugan till det hus som då (1752) stod över källaren. Källaren tycks vid denna tid vara i god kondition. Bara 14 år senare, 1766, omnämns källartrappan som inrasad. Detta ras ska ha skett vid förstustugans dörr, vilket bör vara ovanför källaren. Inga övriga skador i källaren omnämns vilket borde tyda på att den fortfarande är i god kondition. Om omtalade restaureringsarbeten företogs eller ej framgår inte av arkivmaterialet.

Kyrksilvret

I Riksantikvarieämbetets fornminnesregister Fornsök, finns källaren i Orsbo som objekt 14:1 i Österlövsta socken. Den bedömdes som en övrig kulturhistorisk lämning, då den inventerades 1952 av Gunnar Ekelund. Märkligt nog har den registrerats under lämningstyp som Kyrka/Kapell. Anledningen till detta är sannolikt den sägen som framgår av beskrivningen av objektet:

”I denna källare gömdes det kyrksilver, som räddades undan ryssarna 1719, då Österlövsta kyrka nedbrändes. I salen ovanför källaren hölls gudstjänst, tills kyrkan blev återuppbbyggd”. (FMIS Österlövsta 14:1)

Tyvärr innehåller beskrivningen ingen övrig information om källarens utseende, storlek eller karaktär. Inte heller finns det någon uppgift om varifrån upplysningen kring kyrksilvret är hämtad.

Lars Gösta Hellberg, hembygdsforskare och verksam på Lövsta bruksarkiv samt Mats Olsson ägare till källaren i Orsbo, har sökt ursprunget till sägnen. De har inte lyckats följa uppgiften längre tillbaka än 1940-et då kyrksilvret ska ha omtalats i en tidningsartikel. Uppgiften förekommer också i uppsatser som rör rysshärjningarna, men ingenstans anges någon källa. På 1950-talet ska traktens skolbarn ha företagit skolutflykter till källaren (Mats Olsson muntligen).

Österlövsta kyrka ligger ca 5 km från Orsbo i NNÖ-riktning. Kyrkan som invigdes 1451 kan ha haft en föregångare. För detta talar historiska källor som omnämner kyrkoherdar i Österlövsta under 1300-talet (Nisbeth 1994). Kyrkan, klockstapeln, prästgården liksom en stor del av socknens bebyggelse eldhärjades av ryssarna den 25 juli 1719. Kyrkobyggnaden blev illa åtgången när all inredning förstördes och då väggar och tak tog allvarlig skada. Det tyck som om kyrkan stod mer eller mindre som ruin under ganska lång tid. Först 14 augusti 1726 invigdes kyrkan igen efter en omfattande restaurering, vilket bekostades av Charles de Geer på Lövsta bruk. I sockensammanfattningen för Österlövsta i verket ”Sveriges bebyggelse landsbygden” framgår att:

”Församlingen måste i flera år fira gudstjänst i den lilla skogsbyn Orsbo, till dess att kyrkan på 1720-talet åter blev restaurerad...”. (Sveriges bebyggelse landsbygden, Uppsala län II:B s 759).

I en lite skrift utgiven 1964 av Elinge Blåbandsförenings studiecirkel framgår att Orsbokällaren är en känd plats i bygden I skriften omtalas källaren samt här finns också ett foto på nischen i förrummet:

”När ryssarna härjade förde man kyrksilvret till Orsbo, till den omtalade källaren, där murade man in det bakom källarmuren. I rummet ovan källaren hade man sina gudstjänster medan kyrkan var öde. Från Åkerby banade man sig en ny stig, den rätta vägen fällde man över med träd så den skulle bli oframkomlig för ryssarna. Den stigen kallas än i dag kyrkstigen och kan lokaliseras i skogen” (Elinge BBF Studiecirkel 1964, s 9f).

I samma skrift finns också uppgifter om källaren som anges vara ur Lövsta Tingslags Dombok 1793:

”Orsbokällaren som fanns före 1719 då ryssarna härjade och brände, är även en minnessak, den är känd som gömställe för kyrkans silverskatt” (Elinge BBF Studiecirkel 1964, s 8).

Ytterligare på ett ställe i Elinge Blåbandsförenings Studiecirkels skrift från 1964 omnämns källaren i Orsbo. Detta görs i samband med en skildring av en man kallad Orsbo-Petter som levde på gården från början av 1870-talet. Han ska ha levt i den då gamla stuga som fanns över den omtalade Orsbo källaren,

”där kyrksilvret och nattvardsvinet förvarades då ryssarna härjade i bygden” (Elinge BBF Studiecirkel 1964, s 51).

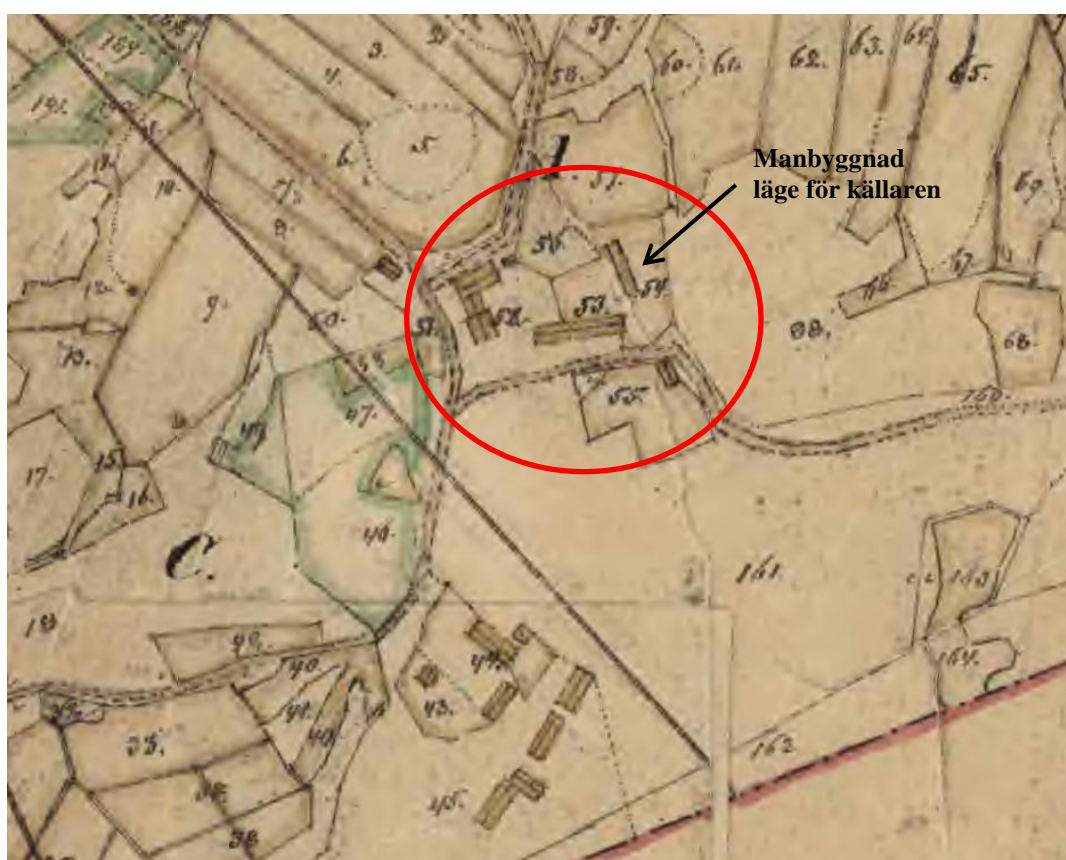
Minnet av det ryska angreppet har alltså levt kvar länge i trakten, framförallt genom muntlig tradering. Frågan är därför hur pass tillförlitliga de här refererade uppgifterna är. Rent allmänt framstår det förstås som fullkomligt logiskt att man i en krissituation, liknande den som rådde sommaren 1719, försöker rädda så mycket som möjligt av pengar och andra dyrbarheter undan fienden. När det gäller Uppsala domkyrka är det t.ex. dokumentariskt belagt att man lät transportera både sitt arkiv och en del av sina klenoder till Västerås för en säkrare förvaring (ULA 11631). Först i december 1719 tycks föremålen ha återförts till Uppsala. Om Österlövsta kyrkas silver under flera års tid hade deponerats i källaren i Orsbo borde det rimligtvis också ha avsatt något spår i det skriftliga källmaterialet. Kyrkans arkiv har därför genomsökts i jakten på notiser som skulle kunna bekräfta den lokala traditionen.

Handlingarna förvaras i Uppsala landsarkiv (ULA 11818). Av särskilt intresse i sammanhanget är ett antal inventarieförteckningar och visitationsprotokoll från tiden kring år 1720. Dessutom finns en rad historiska anteckningar om kyrkan och dess omgivningar. Genomgången av materialet gav emellertid ett negativt resultat. Inga äldre handlingar påträffades som bekräftade att källaren skulle ha använts som förvaringsrum för kyrksilvret vid det ryska angreppet. Först i ett par odaterade anteckningar, som ger intryck av att vara från 1950- eller 60-talet, uppges att man gömde undan silvret här (PII:2). Det finns inte heller några belägg för att bostadshuset vid Orsbo skulle ha utnyttjats som gudstjänstlokal under den tid då kyrkan stod under återuppbyggnad. Överhuvudtaget verkar det ganska osannolikt att man vid den här tiden skulle ha firat gudstjänst i ett privathus.

I den ovan refererade skriften från Elinge Blåbandsförenings studiecirkel meddelas att det i Lövsta tingslags dombok för år 1793 finns ett belägg för att kyrksilvret temporärt förvarades i källaren i Orsbo, men det måste bero på ett missförstånd (s. 8). Vid en genomgång av domboken påträffades nämligen inga sådana notiser (ULA 11053 AI:7). Det mest sannolika är därför att berättelserna om kyrksilvret har uppkommit i nyare tid för att förklara förekomsten av en sekundär nisch i källaren. I själva verket var kyrkans silversamling 1719 inte mera omfattande än att den kan ha förvarats i stort sett var som helst i bygden. Slutsatsen måste alltså bli att traditionsbildningen vilar på en osäker grund. Man kan naturligtvis inte utesluta att silvret faktiskt under en kortare period har gömts undan i källaren i Orsbo, men några säkra belägg har hittills inte kunnat letas fram ur det skriftliga källmaterialet.

Kartanalys

Byn Orsbo karterades första gången i samband med laga skifte år 1881-82. Det är således den tidigaste detaljerade storskaliga kartan vi känner över Orsbo. Vid denna tid bestod byn av fyra gårdar tillika hemmansdelar. Den för undersökningen aktuella gården fick s.k. kvarboenderätt vid laga skiftet, d.v.s. gården behövde inte flytta från sitt gamla gårdsläge. På laga skifteskartan framgår hur gården såg ut vid denna tid (figur 30). Längst i öster låg mangården, som delades av mot fägården med en hägnad/staket. På mangården låg två byggnader. Längst i öster låg vad som säkerligen var gårdens manbyggnad. Utifrån längden på byggnaden är det troligt att det var en parstuga. Vinkelrätt mot denna fanns en större länga som sannolikt innehöll portlider och ekonomiutrymmen, bodar m.m. På fägården fanns tre mindre byggnader sammanbyggda i vinkel. Öster om manbyggnaden låg kålgårdslandet. Gårdsbildens utseende på 1881 års karta går sannolikt långt tillbaka i tiden.

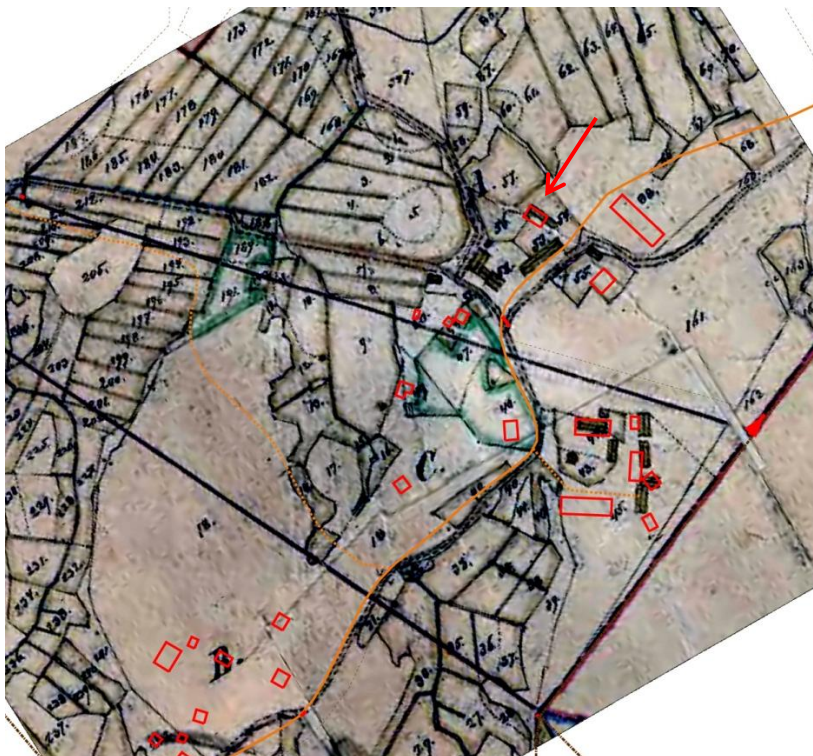

Figur 30. Detalj av laga skifteskarta från 1881-82. Pilen visar gårdens manbyggnad.

På den ekonomiska kartan från 1952 är gårdsbilden en helt annan. En ny manbyggnad har uppförts söder om vägen. Av den forna mangårdens hus återstår endast den för undersökningen aktuella byggnaden, på 1952 års karta markerat som ekonomibyggnad (brygghus). Av den tidigare fägården finns ingenting kvar utan en större ladugård har uppförts öster om gården.

Figur 31. 1952 års ekonomiska karta. Gårdsbilden har helt förändrats sedan 1881. På den gamla man- och fägårderna finns endast den för undersökningen aktuella byggnaden kvar, den fd manbyggnaden. Pilen visar den aktuella byggnaden. På 1952 års karta ser vi att den byggts om till ekonomihus.

Figur 32. Laga skifteskarta i kombination med urval från en modern digital karta, s.k. historiskt kartöverlägg. Röda fyrkanter är dagens byggnader. På kartöverlägget framgår hur den aktuella byggnaden delvis överensstämmer med manbyggnaden på kartan. Se pil.

Diskussion

Det som för Upplandsmuseets del började med ett rådgivningsbesök inför en restaurering av en källare i Orsbo ledde till ett mer omfattande och spännande projekt. Uppgifter kring källarens funktion kan dock fortfarande finnas gömda i arkiven och Upplandsmuseet har endast haft möjligheten att titta på en liten del av materialet.

Byggnaden

Källaren i Orsbo uppfördes sannolikt någon gång under perioden 1450-1650. Källaren har från början troligen utgjort den nedre våningen i ett bostadshus, med en övervåning av trä. Denna bottenvåning har sannolikt varit helt eller delvis exponerad. Ingången till det vi idag nämner som källaren har från början troligen haft en ingång direkt utifrån, vilket den putsade yttermuren tyder på. Det ursprungliga husets utseende (ovan den nuvarande källaren) är oklart.

Profana stenkällare och stenusgrunder från senmedeltid och renässans är väl företrädda med många exempel från både stadsmiljö och gårdar på landsbygden. Tyvärr saknas ännu någon systematiserad och övergripande forskning kring byggnadstyperna. Generellt har stenbyggnader (och därmed källare) kopplats till högstatusmiljöer och träbyggnader till medelklassens och de lägre samhällsklassernas miljöer, oavsett om de återfunnits i urbana eller rurala sammanhang. Byggnader med stenkällare och träöverbyggnader återfinns i såväl stadsmiljöer som på landsbygd och utgör ett sällan uppmärksammat exempel på en exklusivare form av trähusbebyggelse, ex. borgmästarhuset i Örebro (Anund 2001:654) och Ornässtugan i Dalarna (Nordin 2005). En sällan undersökt grupp av byggnader, med synbara paralleller till den ursprungliga byggnaden i Orsbo, utgörs även av de trätornliknande byggnader och källargrunder som påträffats på senmedeltidens befästa och obefästa sätesgårdar (Hansson 2011, Nordin 2005) och nu senast 2011 på Kungsgårdsplatån i Gamla Uppsala.

Byggnaden i Orsbo omfattas av stora förändringar någon gång före 1752. Vid denna ombyggnad anlades troligen en trappa som leder från förstugan i byggnaden ovanför källaren, ned till den ursprungliga ingången. Vid denna tid har också källarutrymmet utökats med det vi här kallat förrummet. 1766 omtalas att trappan ned till källaren ska restaureras- om detta görs eller ej framgår inte av arkivmaterialet. Troligen ses resterna efter trappan i den nisch som finns i anslutning till förrummet. Om det finns någon sanning i sägnen om att kyrksilvret förvarats i Orsbo, bör detta inte gjorts i nischen, då den troligen inte fanns förrän tiden efter 1766. När trappan mellan förstugan på övre plan och förrummet på nedre plan satts igen och ersatts med nischen är oklart. Möjligen skedde detta under slutet av 1700-talet eller 1800-talet. Vid samma tidpunkt bör den nuvarande nedgången anlagts.

Funktion, ekonomi och ägare

Att söka svar på källarens ursprungliga funktion var ett av målen med det antikvariska arbetet. Tyvärr är den ursprungliga funktionen fortfarande oklar. Läsaren bör därför ha i åtanke att följande diskussion ska ses som tänkbara eller möjliga funktionsområden.

Källaren utgjorde som framgick ovan, troligen en nedre våning i ett bostadshus. Tyvärr är vår kunskap om senmedeltidens privata bostäder mycket begränsad och därför är det svårt att spekulera i vilken funktion den nedre våningen har haft. Eftersom det inte funnits någon eldstad i denna del av huset bör den inte nyttjats som bostadsvåning, utan snarare för någon typ förvaring.

Byggnadens storlek och form tillsammans med läget på en naturlig sluttning stämmer väl in i bilden av äldre stengrunder och källare. De historiska källorna visar dock en avvikande bild som svårligen kan motivera varför en sådan här stor, välbyggd och kostnadskrävande stenbyggnad uppförs på platsen. Klart är att byggnaden ursprungligen har uppförts med ett annat syfte än att tillvarata den egna gårdens avkastning.

För första gången som gården framträder i de skriftliga källorna (1545) är det ett skattehemman med relativt litet skatteunderlag på 2 öresland och 2 penningland. Från 1556 upptas också en skatteutjord i närbelägna Lissebo (DMS Uppland 1:1, s 75). Gården har vid tidpunkten en normal ekonomi jämbördig med gårdarna i närområdet.

Det arkivarbete som Mats Olsson gjort angående gårdens ägare (lista "Anteckningar ang. åboen på Orsbo") visar att det på gården funnits en Tomas Olsson som omnämns 1640. Denne Tomas tycks få två barn Lars och Erich Tomson. Lars stannar på gården, gifter sig 1670 och får barn. Erich däremot står i det skriftliga materialet som student. Tomas Olsson uppges som död, 80 år gammal 1691 och anges som domare (här hänvisar listan till Österlövsta Kyrkoarkiv). Under 1600-talets senare hälft kan Orsbo ha innehafts av traktens lokala domare, som dessutom tycks haft råd att sända en av sina söner till Uppsala(?) som student. Om uppgiften stämmer skymtar nu plötsligt en gårdsägare fram i det skriftliga källmaterialet som har hög social status och troligen bättre ekonomi än flertalet av traktens bönder. Möjligen är det under denna period som stugan ovan källaren byggs ut och trappan mellan källarvåningen och stugan anläggs. Det kan inte uteslutas att källaren under denna period använts av domaren i den lokala rättskipningen- kanske som tillfälligt häkte. Tänkbart är även att den lokala domaren är ansvarig för indrivning och förvaring av kronans skatt och att källaren fungerat som tillfälligt förvaringsutrymme för skatteintaget. Källargluggen kan ha försetts med galler under denna period för att minska risken för inbrott.

Under slutet av 1600-talet och början av 1700-talet finns inga noterade skulder och gården tycks ha haft en fortsatt bra ekonomi. År 1721 finns en skuld på 460 daler (kopparmynt) noterad på gårdens ägare Erik Larsson. Detta motsvarar en skuld på ca 18500 kr omräknat i 2009 års konsumentprisindex. Under de följande åren betalas skulden delvis av till fordringsägaren Lövsta bruk, men ökar också vid flera tillfällen. År 1740 är skulden uppe i 802 daler kopparmynt vilket motsvarar ca 38000 kr i 2009 års konsumentprisindex (<http://www.historia.se/indexprisjamforelse.html>). Tre år senare noteras att Erik Larsson varit sjuk och bräcklig under lång tid. Vid mitten av 1700-talet övergår gården i Lösta bruks ägo. Vid mitten av 1800-talet blev Orsbo åter en skattegård och vid denna tid stod fortfarande ett hus som beskrivs som en

gammal stuga på källaren (Elinge Blåbandsförening 1964). På slutet av 1800-talet byggdes det brygghus som står på platsen idag.

Om källarens funktion under 1700-talet finns inga arkivuppgifter. En stor del av det fyndmaterial som påträffats i källaren vid den arkeologiska undersökningen är från denna tid. Tyvärr indikerar fyndmaterialet ingen direkt funktion utan troligast är att källaren har fungerat som allmänt förvaringsutrymme under större delen av 1700-talet. Under 1800-talet och första halvan av 1900-talet används källaren troligen som potatiskällare och en potatisbinge byggs i rum Ö i samband med detta.

Stora källare i närområdet

I samband med rapportskrivandet gjordes eftersökningar kring liknande stora källare i närheten av Orsbo. Vid en sökning i Riksantikvarieämbetets Fornsök påträffades ett flertal objekt som utifrån beskrivningen kan uppfattas som jämförbara i sin storlek och karaktär. Flera av dessa är i ruiner och det är ofta bara själva källargrunden som finns kvar. Det närmaste exemplet på en källare med stora mått finns vid Österlövsta sockens prästgård (Fornsök Österlövsta 52:1). Denna källare kom till Upplandsmuseets vetskap i samband med att man på platsen skulle fylla igen en grop då ett valv till en källare under mark rasade in, vilket resulterade i en ännu större grop. Vid besiktning av platsen gjordes en dokumentation samt en anmälan till fornminnesregistret (Dnr Ar 1108/01). Källaren som låg under mark uppmättes till ca 9,5 x 6 m. Den utgjordes av två rum med en förbindelsegång mellan rummen. Det östra rummets tunnvalv var 2001 delvis inrasat. Källarrummet beskrivs som 5,75 x 3,4 m uppfört av gulfärgat tegel på ett äldre tegelmurverk. Rummets södra gavel var delvis uppförd av gråsten och hade en nisch. Mellan källarrummen löpte en 3,25 m lång förbindelsegång med en nisch i norra väggen. Källarens västra rum beskrivs som 4,4 x 2,9 m med ett ca 2,15 m högt tunnvalv. Väggarna vilade på gråstenssocklar och gavlarna var uppförda i gråsten. En luft- och ljusglugg fanns i den södra gaveln. Källaren har utifrån material och byggnadsteknisk tolkats som uppförd under senmedeltid. Ovan källaren har prästgårdens södra flygel legat. Efter att flygeln revs i början av 1900-talet har källaren använts som potatiskällare. Östra källarrummet skulle enligt uppgift fyllas igen 2001 (Dnr Ar 1108/01, FMIS Österlövsta 52:1). Vid 2011 års revideringsinventering syntes inget på platsen av källaren då markytan var helt plan. Källaren ligger troligen kvar under mark och objektet har klassificeras som fast fornlämning (Österlövsta 52:1).

I Österlövsta socken finns ytterligare källare av stora mått som i viss mån liknar den i Orsbo. Vid Västerbacken ca 1 km söder om Lövsta bruk finns två källargrunder 10 x 8 m respektive 8 x 6 m stora. Dessa källargrunder har två rum var (Fornsök Österlövsta 277:1). Vid Hillebola hytt- och hammarområde ska enligt fornminnesregistret en stor källare ha legat som inventerades 1952. Denna återfanns dock inte vid 2011 års revideringsinventering (Österlövsta 3:1).

I grannsocknen Tolfta finns ett flertal källare och källargrunder registrerade kring Strömsberg (Tolfta 117:1, 134:1, 140:1, 150:1 och 170:1). Gemensamt för dessa är placeringen intill Strömsbergs bruk samt att de är uppförda av en kombination av slaggsten, tegel och gråsten. Källarna vid Tolfta 117:1, 134:1 och 140:1 ligger dock på delar av Dorkarby medeltida bytomt med belägg från 1409 (Fornsök Tolfta 117:1, 134:1 och 140:1).

I Film socken som gränsar i nordöst till Österlövsta finns flera uppgifter kring stora källare. Om detta skriver Lars Salvius redan 1741 (Salvius 1741 s 360):

”Der Prästegården nu är, skal också i Hedendomen bodt en Konung, som hetat FILMER, hvilket så vida tyckes vara sannolikt, som der ännu finnes stora fasta Källare, hvilka til en del äro brukbare, och hafa stora Dörar, Dörhakar, såsom ock starka Jernringar i Hvalfen: för hända, at socknen eller orten omsider der affåt sitt namn”

Källarna vid det mytomspunna ”Filmers kulle” ansågs av Salvius vara så märkliga att de uppförts av en kung i forntiden. På platsen finns ett flertal husgrunder, smideslämningar, en stensatt brygga samt minst fyra stora källargropar. En arkeologisk undersökning gjordes här 1912 och lämningarna bedömdes då som senmedeltida (Fornsök, Film 11:1). Sigurd Rahmqvist har i sin avhandling behandlat Films socken. Han menar att socknens jordägande dominerats av sätesgårdar och gods som ägts av lågfrälset. I Films socken fanns under medeltid två separata godskomplex, Österby gård och Films kyrkby. Till detta kommer även ett mindre godskomplex kallat Ekenäs (Rahmqvist 1996, s 251ff). Det som vi ser på platsen för Film 11:1 den s.k. ”Filmers kulle” är lämningarna efter Österby gårds gods. Jordeböckerna från 1552 visar på ett intensivt byggande och troligen är hela anläggningen uppförd under 1550-talet (Rahmqvist 1996, s 257f).

Vid Films kyrkby ska enligt Rahmqvist det medeltida ursprungliga godsets centrum ha legat. Även på denna plats finns en anmärkningsvärt stor källare som ligger under prästgården (muntligen Örjan Hermodsson KMMD). Films prästgård ingår i den bytomt/gårdstomt som registrerats i Fornsök som Film 254:1. I Fornsök framgår att Peringskiöld ska angivit att det på platsen har legat ett säteri med tre välvda källare. Även i Andersbo i Films socken finns lämningar efter en kraftig källargrund. Denna källare är i dag i ruiner och ligger inom en registrerad bytomt/gårdstomt och har bedömts som fast fornlämning (Fornsök, Film 373:1). I sydligaste delen av Films socken vid Film 345:1 finns en bebyggelselämning av medeltida karaktär. På platsen finns lämningar efter ett boningshus med två ovanligt stora källargropar. I närheten finns också en registrerad lokal med hammarslagg (Hermodsson 2002 s 17, Fornsök Film 345:1).

Vid Rundbo gamla tomt i Tegelsmora socken (Fornsök Tegelsmora 71:1) finns resterna efter ett stort bostadshus samt resterna efter en källargrund av ansevärda dimensioner. Äldsta belägget för Rundbo är från 1540 då gården betecknas som en skatteutjord. Intressant är också den tradition som en ortsbo från Upplanda förmedlades till fornminnesinventerarna vid fältarbetet på platsen; Vid Rundbo bodde en gång en man som var så rik att han kunde sko sina hästar med silver. (Fornsök Tegelsmora 71:1, Hermodsson 2002, s 17).

Källaren i lokalsamhället

Ovanstående genomgång visar att det finns ett flertal källare eller lämningar efter källare som liknar den i Orsbo i närområdet. Det handlar om stora välbyggda källare och inte vanliga mindre jordkällare. Flera av källarna i området tycks också vara uppförda ungefär vid samma tidpunkt som källaren i Orsbo. Källarna tycks förekomma inom både frälse- och skattegårdar. Källarna vid Films Kyrkby, Österby gård och Österlövsta prästgård ska sannolikt föras till frälsemiljöer. Källarna i Andersbo och Rundbo är däremot troligen av skattenatur. De övriga källarna ska sannolikt sammankopplats till olika bruksmiljöer (Hillebola och Strömsberg).

Troligen ska ursprunget till källaren i Orsbo sökas i den järnframställningsbyggd som den finns i, vilket möjligen också spåren efter järnframställning vid gården indikerar. Källarna i området kan ha ingått i det administrativa system som måste ha funnits före de stora brukens tid. Detta är dock till stora delar ett outforskat område. Vad källarna representerar eller vad som förvarades i dem kan förhoppningsvis framtida forskning bringa klarhet i.

Sammanfattning

Upplandsmuseet har under sommaren och hösten arbetat med ett tvärvetenskapligt mindre projekt kring en källare i Orsbo i Österlövsta socken, Tierp. Bakgrunden kring arbetet var en ansökan om byggnadsvårdsbidrag rörande restaurering av källarens tegelomfattade dörrvalv. Inom projektet har en mindre arkeologisk undersökning samt en murverksdokumentation företagits. Vidare har Upplandsmuseet gjort en kartanalys av det historiska kartmaterialet över Orsbo samt en arkivgenomgång rörande uppgifter rörande Österlövsta kyrkas kyrksilver som enligt uppgift ska ha förvarats i källaren år 1719.

Dokumentationen kring källaren i Orsbo har visat att den sannolikt är uppförd under 1450-1640-talet (^{14}C -analys). Uppgiften om att kyrksilvret ska ha förvarats i källaren under rysshärjningarna 1719 har inte kunnat följas i arkivmaterialet. Det mest sannolika är därför att berättelserna om kyrksilvret har uppkommit i nyare tid. Källarens ursprungliga funktion är oklar, men den ska troligen ses som en del av det komplex av platser som kan kopplas samman med en äldre järnhantering som skett före de stora brukens anläggande i området.

Referenser

Arkivmaterial

Dnr Ar 1108/01. 2001-11-27. Källare under mark vid Österlövsta prästgård, Österlövsta 1:1, Österlövsta sn, Uppland. Antikvarie Håkan Eriksson. Upplandsmuseet.

Dnr Uh 918-02. 2002-06-02. Besiktningsprotokoll/ Dokumentation. Antikvarie Johan Dellbeck, Upplandsmuseet.

Dnr 698-2010. Datum 2010-11-11. Sammanfattning av rådgivningsbesök 2010-11-03 av källare i Orsbo, Raä 14:1 i Österlövsta sn, inför ansökan om byggnadsvårdsbidrag. Antikvarie Martin Åhrén och Antikvarie/Arkeolog Anna Ölund, Upplandsmuseet.

Dnr 698-2010. Datum 2011-09-16. Antikvariskt intyg gällande renovering av de medeltida källarvalven inom fastigheten Orsbo 1:2, Österlövsta socken, Tierps Kommun. Martin Åhrén, Upplandsmuseet.

ULA 11053 Uppsala läns norra domsaga. Olands härad. Lövsta tingslag AI:7 1787-93.

ULA 11818. Österlövsta kyrkas arkiv. Räkenskaper, inventarieföretckningar, visitationsprotokoll, historiska anteckningar LIa, NI, NIII, OIa, PII.

ULA 11631. Uppsala domkyrkas arkiv vol. 1 Domkyrkorådets protokoll 23/7 1719.

ULA 11631. Uppsala domkyrkas arkiv vol. 1 Domkyrkorådets protokoll 5/12 1719.

Kartmaterial

Ekonomiska kartan 1952, RAK Elinge J133-12I9b54

Laga skifteskarta Orsbo 1851-52, LMA 03-ÖSL-140

Muntliga uppgifter

Anna Ulfhielm, Fornminnesinventerare, Länsstyrelsen i Uppsala län.

Mats Olsson fastighetsägare Orsbo 1:2. Orsbo 449 Skärplinge.

Örjan Hermodsson, Arkeolog och fornminnesinventerare, Stiftelsen Kulturmiljövård Mälardalen.

Övrigt

Riksantikvarieämbetets digitala fornminnesregister, Forsök. www.fmis.raa.se

Indexprisjämförelse mellan år 1721 samt 1740 och 2009.

<http://www.historia.se/indexprisjamforelse>.

Tryckta källor

Anund Johan. 2001. The Curses and Possibilities of Wooden Architecture: Domestic buildings in Mediaeval Uppsala. Der Hausbau. Lübecker Kolloquium zur Stadtarchäologie im Hanseraum III. Dahmen, B., Gläser, M., Oltmanns, U. & Schindel, (eds.).

DMS. Det medeltida Sverige. Uppland, Norra Roden Band 1:1. Göran Dahlbäck, Bengt Jansson, Gunnar T. Westin. Stockholm 1972.

Elinge BBF Studiecirkel. 1964. Glimtar från våra hembygder. Valparbo med omnejd. Sammanförda och utgivna av Elinge Blåbandsförenings studiecirkel i hembygdkunskap år 1962-1963.

Hansson Martin. 2011. Medeltida borgar: maktens hus i Norden. Lund: Historiska media.

Hermodsson Örjan. 2002. 1999-2001 års fornminnesinventering i Uppsala län. Tierp Östhammars och Uppsalas kommuner. Riksantikvarieämbetet Fornminnesinventeringen Rapport 2002:2.

Larsson Gösta, 1950. Sveriges bebyggelse: statistisk-topografisk beskrivning över Sveriges städer och landsbygd. Landsbygden. Uppsala län, II:B.

Monie- Nordin Jonas. 2005. När makten blev synlig: senmedeltid i södra Dalarna. Stockholms universitet, 2005.

Nisbeth Åke. 1994. Österlövsta kyrka. Kyrkobeskrivning. Utgiven av Stiftsrådet i Uppsala.

Rahmqvist Sigurd. 1996. Sätsgods och gods. De medeltida frälsegodsens framväxt mot bakgrund av Upplands bebyggelsehistoria. Stockholm.

Salvius Lars. 1741. Beskrifning öfver Sveriget, första tomen om Upland. Stockholm 1741.

Administrativa uppgifter

Plats: Orsbo 1:2 Österlövsta socken

RAÄ nr: 14:1

Fornlämningstyp: Medeltida bebyggelse

Undersökningstyp: Antikvarisk kontroll

Orsak till undersökningen: Byggnadsvårdsåtgärder

Fältundersökningsperiod: 2011-06-07- 2011-06-09

Projektledare: Anna Ölund

Upplandsmuseets dnr: Ar-777-2010

Upplandsmuseets projektnr: 8377

Uppdragsgivare: Länsstyrelsen i Uppsala län (bidragsärende)

Handläggare på länsstyrelsen i Uppsala län: Isa Lindqvist

Länsstyrelsens dnr och datum för beslut: 2010-12-21, 434-4758-10

Arkivmaterial: Förvaras vid Upplandsmuseets arkiv